

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 182-204

Makalenin Geliş

Tarihi

06/02/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

21/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

ZÜLFİ VE ŞİİRLERİ

Ahmet İÇLİ*

ÖZET

Türk edebiyatının önemli bir evresi olan Klâsik Türk (Divan) edebiyatı muhitinde kaleme alınmış birçok yazma ve matbu eser bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı incelenmiş olup edebiyat tarihine katkı sunacak ürünleri yönüyle bilim âlemine tanıtılmıştır. Bir kısım eser ise edebiyat tarihine sunacağı katkı için araştırılmayı, incelenmeyi ve yayımlanmayı beklemektedir. Klâsik Türk (Divan) edebiyatı yazma eserleri arasında şiir mecmûalarının önemli bir yeri vardır. Bu eserler, birçok açıdan edebiyat tarihine kaynaklık edebilecek özellikler barındırabilirler. Şiir örnekleri tespit edilememiş ya da var olan şiirlerine ek olabilecek mahiyette yeni şiirleri bulunan veya edebiyat kaynaklarında isimlerine rastlanmayan şairlere ait birçok yeni bilgiye mecmûalar vasıtasıyla ulaşılabilmektedir.

Divan edebiyatı muhitinde eser vermiş şairlerden biri de Zülfî'dir. Edebiyat tarihi kaynaklarında şair hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şairden, bir şiir mecmûasında geçen şiirleri vasıtasıyla haberdar olunmaktadır. Zülfî'nin şiirlerinin bulunduğu mecmûa, en geç 18. yüzyıl divan şairlerinin şiirlerini barındırmaktadır. Bundan dolayı da hayatı hakkında bilgi bulunmayan şairin en geç bu yüzyıl veya daha öncesi bir yüzyılda yaşamış olduğu düşünülmektedir. Mecmûada geçen şiir örneklerine bakıldığında Zülfî'nin sade bir dil kullandığı ve 18. yüzyıl edebî geleneğine uygun hareket ettiği görülmektedir. Şiir mecmûasında Zülfî hakkında tanıtıcı detaylı herhangi bir bilgi bulunmaz. Mecmûada üç yaprak/varak boyunca şaire ait olduğu belirtilen şiirler art arda sıralanmıştır. Bu yapraklarda Zülfî'ye ait biri Farsça-Türkçe

* Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. ahmeticli@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0002-7478-7518

mülemmâ sekiz gazel, biri de mütekerrir müseddes olmak üzere toplamda dokuz şiir vardır. Çalışmamızda bir şiir mecmûasında Zülfî mahlasıyla verilen şiirler okunup yeni yazıya aktarılmıştır. Makalemizde Zülfî ve şiirleri hakkında kısa değerlendirmeler de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Mecmûa, Şiir Mecmûası, Zülfî, şiir, Divan Şiiri

ZULFÎ AND HIS POEMS

ABSTRACT

There are many writings and printed works written in Classical Turkish (Divan) literature which is an important stage of Turkish literature. Some of these works have been examined and the products that will contribute to the history of literature have been introduced to the science world. Some of the works are waiting to be researched, examined and published in order to contribute to the history of literature. Among the works of classical Turkish (Divan) literature, poetry magazines/anthologies compilations have an important place. These works, in many respects, can accommodate the features of literature. It is possible to reach poets who have new poems which can not be found or which can be added to their existing poems. There are many new information about poets whose names are not found in literature sources.

Zülfî is one of the poets who wrote works in Divan literature. However, there is no information about the poet in literature sources. The poet, who does not have any information about it, is informed by his poems in a poetry magazine.

This poetry magazine contains the poems of the 18th century divan poets at the latest. Therefore, it is thought that the poet who lived without knowledge about his life lived in this century or a century before. When we look at the examples of poems in compilation, it is seen that Zülfî uses simple language and acts in accordance with the 18th century literary tradition. There is no detailed information about Zulfi in the poem magazine. The poems, which were stated to belong to the poet during the three leaves, were listed in succession. The manuscript contains nine poems belonging to Zulfi. Eight of these poems are ghazal one of which is Persian-Turkish mixed-language poetry. One of Zulfi's poems is a poem of 6 verses per unit. In our study, the Turkish poems written in Arabic letter, with the name of Zulfi were read and transferred to Latin letters. In our article, brief evaluations were made about Zulfi and his poems.

Keywords: Zulfi, Classical Turkish Literature, Poetry, Poetry Magazine, Compilation, Divan Poetry

GİRİŞ

Dil, edebiyat, kültür tarihi, siyasî, toplumsal, ahlâkî ve birçok açıdan bilgi barındıran eserlerimiz arasında mecmûaların önemli bir yeri vardır. Şiir/eser,

yazar/şair seçkileri ve derleme kitap özelliği gösteren şiir mecmûalarında¹ şairlere ait yeni manzumelere/şiiirlere/eserlere, isimleri bilinip de eserlerine ulaşılmayan şairlere ve edebiyat tarihinde isimleri zikredilmeyen/görülmeyen bazı şair/yazar isimlerine de ulaşılabilir. Bu yönüyle bakıldığında “mecnualar, edebiyat tarihimizin etraflı bir şekilde ele alınıp aydınlatılmasında edebiyat araştırmacıları için zengin muhtevaya sahip yardımcı kaynaklar olarak kabul edilebilir” (Özdemir, 2016: 96).

Klâsik Türk (Divan) edebiyatının önemli kaynaklarından olan mecmûalarda birçok şairin yeni şiirlerine rastlanabilmektedir. Şiir mecmûaları, herhangi bir “şairin bir şekilde divan nüshalarına girmeyen veya bulunmayan nüshalardan kaynaklanan eksik şiirlerini temine yardımcı” (Aydemir, 2007: 127) olmak adına da önemli metinlerdir. Bunun yanı sıra, henüz divanlarına ulaşamamış şairlere ait manzumeler de mecmûalarda görülebilir. Mecmûalar “şair veya yazarlara ait yeni sayılabilecek manzume veya eser barındırmak” (Kurnaz ve Aydemir, 2013: 56) adına önemli kaynaklar arasındadır. Ayrıca adı bilinmeyen ve kaynaklarda adı zikredilmeyen birçok yeni şaire de ulaşılmasında mecmûaların rolü büyüktür. “Edebiyat tarihimizce meçhul, yeni eserler, yeni şairler, her türden yeni metinlerin gün yüzüne çıkarılmasında elimizdeki en değerli malzeme ise *Mecmûa-i eş’âr* adıyla andığımız şiir mecmûaları ve kısmen cönklerdir” (Köksal, 2011: 451).

Klâsik Türk (Divan) edebiyatı muhitinde yetişmiş ve bu edebiyat geleneğinde şiirler yazmış şairlerden biri de Zülfî’dir. Tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda şairin varlığına ait herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Şair hakkındaki bilgiye, bir mecmûada geçen şiirlerinden hareketle ulaşılabilir.

Çalışmamız, bir şiir mecmûasından hareketle tespit ettiğimiz ve kaynaklarda adına rastlanmayan Zülfî ve şiirleri eksenindedir. Bu bağlamda, bu mecmûa vasıtasıyla adı geçen şaire ait bilgilerin gün yüzüne çıkarılması ve ilim âlemine tanıtılması amaçlanmıştır. Böylece Klâsik Türk (Divan) edebiyatı tarihine bir katkı sunma hedeflenmiştir.

Çalışmamızdan önce bu bilgilerin bulunduğu ve tarafımızdan görülmemiş herhangi bir bilgiye rastlanabilir. Akademik çalışmaların satır aralarında veya farklı mecmûalarda şaire ait şiir örnekleri bulunabilir; fakat tespit

¹ Mecmuaların tasnifi, içeriği ve önemi ayrıca çeşitli mecmuların tanıtımı gibi konularda bugüne kadar birçok ilmi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı kaynakçada gösterilmiştir.

edebildiğimiz kadarıyla şair hakkında bugüne kadar herhangi bir yayın görülmemektedir. Birkaç mecmûada Zülfî adına kayıtlı birkaç şiir görünmekteyse de bunların mahlaslarında şaire aidiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca aynı mahlaslı başka bir Zülfî'ye ait metinler de olabilir.

Zülfî'nin mahlasına yakın bir şair de "Zülfeti"dir (Çapan 2005: 268). Mahlasları birbirine benzer olan bu iki şairin eldeki şiirleri birbiriyle uyum sağlamamaktadır. Mahlas karışıklığı, şiirde farklı formda mahlas kullanımı da düşünüldüğünde iki şairin aynı kişi olma ihtimali üzerinde durulabilir; fakat kesin bir bilgi aktarmak için birçok ilmî belgeye ulaşmak gerekmektedir. Bunların başında da iki şaire ait divanlarının tespit edilmesi gelmektedir. Maalesef bugün için bu belgeler elimizde mevcut değildir; ancak yapılacak olan çalışmalarla durum aydınlatılabilir.

Türk kültür ve medeniyetinde Arap harfleriyle kaleme alınmış birçok yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük kısmı çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı tasnif edilmiş bir kısmı da tasnif edilmeyi beklemektedir. Bahse konu yazmalar arasında birçok şiir mecmûası da geçmektedir. Çalışmamızın mahiyeti gereği bu eserlerde Zülfî adına kayıtlı şiirlerin varlığı araştırıldı. Birkaç mecmûanın içinde Zülfî adına kayıtlı bazı manzumelerin olduğu görülmüştür. Şöyle ki:

Milli Kütüphane'de **06 Mil Yz A 1361** kayıt numaralı mecmûanın 22a-26a yaprakları/varakları arasında kayıtlara göre Zülfî mahlaslı bir şairin kendi el yazısından şiirleri olduğu belirtilmiştir. Yazmanın farklı yerlerinde "li-muharririhî" başlıklı bazı şiirler bulunmasına rağmen şiirlerin herhangi bir yerinde Zülfî adına rastlanmaz. Sadece yazma eserin bir yaprağında (yk. 25b) "zülfî" kelimesi, ardından da "'li-muharririhî" ibaresi gelmektedir. Bahse konu ibare, hemen altta bulunan gazel nazım şeklindeki şiirin ilk beytinin bir parçasıdır. Şiirde aruz kalıbının "3 Fâilâtün 1 Fâilün" olması için "zülfî" kelimesi daha sonradan kâtip/derleyen tarafından eklenmiş olabilir. Ayrıca kelime anlam olarak da beyte uyum sağlamaktadır.

Milli Kütüphane'de bulunan **06 Mil Yz A 4453/1** kayıt numaralı yazma mecmûada da Zülfî mahlaslı bir şiirin olduğu belirtilmektedir. Mecmûanın ilgili (yk.109a) yaprağında "Zülfî" yazımına benzeyen "Revnâkî" başlıklı bir gazel bulunur. Gazelin mahlas beytinde de hem harfler hem de şiirin kalıbı "Revnâkî" başlığını desteklemektedir. Ayrıca mecmûanın bir sonraki yaprağında da Revnâkî'ye ait bir gazel vardır.

Kütüphane kayıtlarına göre, **06 Mil Yz A 5791** kayıt numaralı bir başka mecmûada “Zülfi”ye ait bazı şiirlerin olduğu belirtilmektedir. Mecmûada ayrıca beyitlerin geçtiği sayfada “zülfi” ifadesinin geçtiği bir kelimenin üstü kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Fakat başlıkta “Zülfi” kelimesi görülen metinlerden ilk beytin (yk. 6b), 16. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Seher Abdal’a ait olduğu tahmin edilmektedir:

Yine seyyâh oluben destüme aldum teberi

Yine ben terk-i diyâr itmege kıldum seferi (yk. 6b, / Gölpınarlı 2004: 305)

Bu beytin altındaki bir beyit ile diğer dizelerin, aslında mütekerrir bir müseddesin bentlerine ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda bu şiirin tamamının Seher Abdal’a ait olduğu söylenebilir. Zülfi ve şiirlerinin konu edinildiği incelememizde Zülfi’ye ait bilgilerin geçtiği **ASL 568 Mec. 26** künyesi ile kayıtlı mecmûa hakkında kısa ve öz bilgiler sunulduktan sonra mecmûadaki bilgiler ışığında **Zülfi**’nin tanıtımı ve yeni tespit edilen şiirlerinin yeni yazıya aktarımı bulunacaktır.

Çalışmamızda şair ve şiirleri hakkındaki tüm değerlendirmelerimiz bahse konu mecmûa eksenlidir. Mecmûa derleyicisinin vermiş olduğu bilgilerin doğruluk değeri daha sonraki çalışmalar ile güncellenebilir. Ayrıca aynı mahlasla şiirleri bulunan başka bir şaire ait şiirlerin mecmûaya alınma ihtimâli de söz konusu olabilir.

Metinlerin yeni yazıya aktarımında bulunulurken akademik çevrede sıkça kullanılan transkripsiyon alfabesi-çevriyazı kullanılmıştır. Metinlerde hattatın imlası ve yazı stilinden ayrıca şahsımızdan kaynaklı okunamamış veya okumalarında şüphe duyulmuş bazı ifadeler bulunmaktadır. Bunlar için ilgili yerde dipnot sistemi kullanılarak açıklamalarda bulunulmuştur. Zülfi’ye ait şiirler verilirken, öncelikle şiirin hangi yaprakta geçtiği yazılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere yazma eserde iki yaprak dışında numaralandırma yapılmamıştır. Şiirlerin geçtiği yapraklar tarafımızdan numaralı yerler esas alınarak belirtilmiştir. Her bir yaprağın ön yüzü için “a” arka yüzü için de “b” harfleri kullanılmıştır. Şiirlerin üzerinde, hangi nazım şekli ile kaçır birimden oluştukları ve hangi aruz kalıbı ile yazıldıkları da ayrıca belirtilmiştir. Bununla birlikte şiirlerin başında derleyicinin eklediği başlıklar da yeni yazıya aktarılmıştır. Çalışmamızın sonunda, yazma mecmûada Zülfi’nin şiirlerinin geçtiği bölümler tıpkıbasım/faximile olarak ek şeklinde sunulmuştur. Böylece okuyamadığımız, yanlış okuduğumuz veya okumalarında şüphe duyduğumuz

bölmelerin başka bir göz tarafından değerlendirilme imkânı sağlanmaya çalışılmıştır.

1. MECMÛANIN TANITIMI

İncelemeye esas mecmûa, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Yazma Eser salonunda bulunur. Eser, Agâh Sırrı Levend yazmaları arasında **ASL 568 Mec. 26** künyesi ile kayıtlıdır. Bilindiği üzere mecmûaların bir kısmı farklı kişilerin eline geçmesi sonucu farklı kalemlerle farklı yazıları hatta farklı kâğıtları ihtiva edebilmektedir. “Kâğıt ve mürekkep farklılığının sebebi mecmûanın farklı zamanlarda yazılması olabileceği gibi uzun bir süreçte farklı kimselerin elinden geçmesi, yani eserin aslında birden çok derleyicisinin bulunması da olabilir” (Köksal 2012: 413). Bu mecmûada da birkaç farklı kalemin müdahalesi söz konusudur; ama yazıların büyük çoğunluğunu yazan kişinin, imla özellikleri açısından farklı tasarruflarda bulunduğu söylenebilir. Şiir mecmûasının, yazım ve imlâ bakımından irdelendiğinde iyi bir hattatın elinden çıkmadığı görülmektedir. Birçok kelimenin yazımındaki imlâdan, *atf vavlarının* “ و ” gösterilmemesi ve Farsça tamlamalardaki izafet kesresinin “ ِ ” ile belirtilmesine kadar çeşitli imlâ tasarrufları görülür. Özellikle çekim eklerindeki ünlülerin gösterilmesi, mecmûa derleyenin konuşma diline yakın bir yazımı tercih ettiğini göstermektedir.

Genel olarak *talik* hat ile kaleme alınan mecmûanın kim tarafından yazıldığı net olarak bilinmemektedir. Yazma mecmûanın 50a yaprağındaki “Tarih-i Züleyha Kerimemüz” başlıklı bir tarih kıtasının son beytinde “Lebîb” kelimesi/mahlası geçmektedir. Bu bilgilere göre mecmûanın tamamının veyahut bir bölümünün Lebîb mahlaslı biri tarafından derlendiği söylenebilir; ancak eserin hiçbir yerinde kâtibin Lebîb olduğuna dair bir bilgi geçmemektedir.

Eserin hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Farklı kalem ve yazıların kullanıldığı mecmûada farklı yüzyıllara ait şiir örnekleri vardır. Ayrıca farklı tarih bilgileri ve tarih manzumelerini de mecmûada görmek mümkündür. Mecmûada “Tarih-i Fatıma” başlıklı metnin (yk. 39b) hemen yanında yazılan bir tarih **H. 1163/M.1750** yılını göstermektedir. Farklı kalemle “Muhammed bin Ahmed bin Muhammed”in doğumu için yazılan tarih manzumesinden (yk. 40a) hareketle Mecmûanın Hicri **1177** yılının Şevval ayının 12’sinden (**Miladî 14 Nisan 1764**) önce kaleme alındığı söylenebilir.

Mecmûa, 17 ve 18. yüzyıl şairleri ağırlıklı olmakla birlikte daha erken dönemde yaşamış şairlerin şiirlerine yer vermesi açısından da önemlidir. Yukarıda verilen tarihlere ve mecmûada bilgileri verilen şairlere bakıldığında mecmûanın 18. yüzyılda derlendiği söylenebilir. Mecmûadaki birçok şiirin 18. yüzyılda daha da sadeleşen bir dil özelliği gösterdiği görülmektedir.

Mecmûanın tamamı 61 yaprak olup sadece 34 ve 38. yaprakları numaralandırılmıştır. Eserde Cemî, Nebî, Mecnûnî, Âşık Ömer, Gevherî, Halîlî, Âkîb, Deryâ gibi şairlere ait farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış birçok şiir bulunur. Eserin çalışmamız açısından önemi ise, Zülfi isimli şaire ait şiir örneklerini barındırmasıdır.

2. ŞAİR ZÜLFİ: HAYATI VE MAHLASI

Klasik Türk edebiyatı temsilcisi şairlerden biri de Zülfi'dir. Tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda kendisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Onun varlığından, Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Yazma Eser Kütüphanesinde "ASL 568, Mec 26" numarada kayıtlı bir mecmûada geçen şiirleri dolayısıyla haberdar olunmaktadır.

Mecmûadaki imlada şairin mahlası hem şiirlerin başında hem de makta beyitlerinde "ذولفي" şeklinde olup "zülfi = ذلف" kelimesinin Arap harfleriyle yazılması gereken şekilden farklıdır; ama burada bir yazım yanlışının mı yapıldığı, yoksa kelimenin bu haliyle başka bir anlam mı taşıdığı belirlenememiştir. Bununla birlikte Mecmûanın "Târih-i Fâtıma" başlıklı bir metnin (yk. 39b) son beytinde geçen dizinin imlasına bakmakta yarar vardır. Şöyle ki:

"Tulu' itdi zühre gibi Fâtıma" " طلوع ایتدی ذوهره فاطمه "

Metinde, "Zühre" kelimesi, beklenen yazımı olan " ذهره " yerine " ذ وهره " şeklinde yazılmıştır. Tıpkı "Zülfi" yazımında olduğu gibi, keskin "z = ز" yerine " ذ = ذ " ; aslında olmayan ve harf/simge olarak gösterilmeyen " ü " ünlüsü yerine de Türkçe kelimelerde " ü " okutan " و = vav " harfi getirilmiştir.

Bu bilgilerden hareketle, şairin "saç, perçem, yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi" anlamlarında kullanılan "zülfi" kelimesine nisbet "i"sini eklemesi ile "Zülfi" mahlasını kullandığı söylenebilir. Şairin kimliği, hayatı, yaşadığı yıllar hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Mecmûada yer verilen şairlerin bir kısmının en geç 18. yüzyılda yaşamış şairlerden olması, Zülfi'nin de bu yüzyılda veya öncesinde yaşadığına işaret etmektedir.

3. EDEBİ ŞAHSİYETİ, ŞİİR SANATI VE ŞİİR GÖRÜŞLERİ

Şairin edebî şahsiyeti, hayatı ve şiir sanatı hakkında görüş bildirmek için belki de tüm şiirlerini ve hayatı hakkında bilgi veren diğer metinleri de araştırmak, görmek ve incelemek gerekmektedir. Elimizde bulunan şiirlerindeki birkaç ifadesi üzerinde onun şahsiyeti hakkında kısa değerlendirmelerde bulunulabilir. Buna göre; Zülfî'nin bazı şiirlerinde kullandığı dil, yüzyılın özelliklerine uyum sağlamış ve sâdeleşme eğilimi göstermektedir:

Ol Hüdâ-yı müste'âna bin senâ bin bin şükür
Ol şeh-i hûbâna kıldı bende-i fermân bizi (yk. 42a)

Şiirlerinde akıcı bir üslup kullanan şairin bazı dizelerde kısa yargı cümleleri kullandığı görülür:

Olsa bîdâr suâl itse cevâbuñ ne olur
Kim didi ey dil-i dîvâne saña bûsesin al (yk. 43a)

Aşağıda mütekerrir bir müseddesindeki tekrarlanan dizelerde şairin konuşma dilini şiire aktarmadaki ustalığı göze çarpmaktadır.

Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dâr olmaz
Ben gibi nâzuña ey şûh harîdâr olmaz (yk. 40b)

Aşağıda konuşma diliyle yazılan ve matlaı verilen bir gazelinde Zülfî, güzellikler ve güzellik unsurları, ülkü değerler ve hedef yaşamları kendisi ve sevdiği öge ile karşılaştırır. Buna göre sevgili çok güzeldir. Hiçbir güzel ona eş değer değil, âşık olarak da kendisi gibi birisi yok ve her konuda sevgilinin yanında olabilecek en mantıklı kişi de odur:

Hiç bir gül sen gül-i ra'nâ gibi ra'nâ degül
Hiç bülbül ben gibi şürîde vü şeydâ degül (yk. 42b)

Klâsik Türk şairlerinin büyük çoğunluğunun Farsçaya hâkim olduğu bilinmektedir. Zülfî'nin de akıcı üslubuyla Farsça kelimelerle uzun tamlamalar kurduğu da görülür:

Pây-mâl-ı hâk-i pâk-i bâb-ı reşk-i târem ol" (yk. 42a)
Kıl 'adû rağmına me'vâ irdi çün fırsat saña

Zülfî'nin mecmûada bir de Farsça-Türkçe mülemmâ şiiri bulunmaktadır. Şiirin bazı yerlerinde Türkçe kelime ve ibarelerin Farsça cümle yapısı içine ustalıkla yerleştirildiği görülür:

Zülfî bî-hüde me-gû cân u gön'lüni neyledüñ

Yukarıdaki dize şöyle anlamlandırılabilir: Ey Zülfî, beyhude/boş konuşma,

söyleme. Canını yüreğini ne yaptın sen? Veyahut: Ey Zülfî, canına ve yüreğine/gönlüne ne yaptığın konusunda gereksiz ve boş lakırdılarda bulunma...

Zülfî, yazdığı şiirlerle şiir sanatını icra etmekle birlikte, kendi şiir sanatı ve şairliği hakkında da kısa açıklamalarda bulunur. Aşağıdaki beyitte kendi şiiri hakkındaki değerlendirmeleri bulunur:

*Mest olmuş iken bir nice şi'r eylemiş inşâ
Efsûs ki bu Zülfî-i bî-dil dile düşdi (yk. 41b)*

Şiirin anlamı şu olabilir; Zülfî birgün sarhoş halde iken birçok şiir kaleme almıştır. Ne yazık ki o, bu sarhoş halinden dolayı dile düşmüştür. Zülfî, güzel anlamlar ve mana denizinde gezinirken, şiir şarabını içip bununla mest olurken, birçok şiir yazdığını ifade etmektedir. Bu durumundan dolayı da dile düşmüş, herkes onu ayıplamaktadır. Şair bu durumu “efsûs = eyvâh, yazık” kelimesi ile tevriyeli olarak açıklamaktadır. Şiirin bir diğer anlamı ise şudur ki esas tevriye bu durumda yapılmış olmalıdır; Zülfî, herkesin dilindedir, herkes ondan bahsetmekte ve onun şiirlerini okumaktadır.

Aşağıdaki şiirinde ise Zülfî, şiirini “hoş-ayende” olarak nitelemektedir; fakat şair, “tecâhül-i ârif” sanatına başvurarak sözü başkasına söyletmektedir. Şöyle ki;

*Zülfînün şi'ri hoş-âyende ise ey Çelebi
Baş kadem külbe-i ahzânuna mecmû'asın al (yk. 43a)*

Ey Çelebi, eğer Zülfî'nin şiiri beğeniliyorsa, hoşla gidiyorsa var onun hüznler evine de şiirlerinin tümünü (mecnûasını) al da oku. Bu beyitte birkaç farklı izah sözkonusudur: İlk olarak; şairin bugün için elimizde olmayan bir şiir mecnûası veyahut bir divanı vardır. İkinci bir algı ise şöyle olabilir; Zülfî'nin yaşadığı hayat ile alakalı olup onun acılar içinde kıvrandığını göstermektedir. Tıpkı Hz. Yakup gibi, “külbe-i ahzan”da yaşamaktadır. Büyük bir ihtimalle kıskançlığa maruz kalan bir durumdan sonra birçok şeyini kaybetmiş ve yalnız yaşamak zorunda kalmıştır. Beyitte geçen “baş kadem=uğramak, ilgilenmek” açıklaması da kimsenin Zülfî'yi sormadığına ve onunla ilgilenmediğine işaret etmektedir. Üçüncü bir anlam ise; şairin şiirlerinin güzelliği onun acılar içinde yaşamasıyla bağdaştırılmaya çalışılmaktadır. Şair şöyle söylemek istemektedir: Ey Çelebi, Zülfî'nin bu şiiri çok güzel geliyorsa, onun acılarla yoğrulan diğer şiirlerini gidip bir gör. Hatta şiirlerinin tümünü al ve oku.

Zülfî'nin bu beyitteki alegorik anlatımına bakıldığında onun zorluklar içinde ve yalnız başına kaldığına dair ipuçları görülür. Bu bağlama uygun olarak başka şiirlerinde de aynı ifadelere rastlamak mümkündür:

Öyle her bî-başara görme bu kîmyâyı maḥal (yk. 40b)

Dizede şairin/âşığın bir sevgiliye olan ihtarı söz konusudur. Bu sevgili dönemin yönetimde güç sahibi olan birisi olabildiği gibi dünyevi manada kadın da olabilir. Yine farklı ülkü (olgun-yüce) değerler de sevgili sembolü ile verilebilir. Şiirde Zülfî'nin sanki birisini uyardığı, görme ve anlama kabiliyeti olmayana değer verilmemesi gerektiği vurgusu göze çarpmaktadır. Belki de bu kişi, Zülfî'yi kıskanan ve sıkıntı çıkaracak bir yapıdadır. Şair uyarısını yapmakla birlikte bu kişinin anlayışsız ve tecrübesiz olduğunu vurgulayıp kendisinin anlayış ve tecrübe sahibi olduğunu söylemek istemektedir.

Yukarıdaki dizeye anlamca birebir uyuşan bir diğer dize ise şöyledir:

Kendüñe her ḥar-ı la-yefhemi dem-sâz itme (yk.41a)

İfadelerde görüldüğü üzere Zülfî, sevilen ögeye “anlayışsız ve tecrübesiz kimselerle” eş-dost olmamasını önermektedir. Görüldüğü kadarıyla Zülfî, sevgilinin yanındaki kişilerin şahsiyetlerini bilmekte ve sevgiliye/ülkü değere bir zarar vermesinden korkmaktadır. Belki de kendisini ona layık görmekte ve bu işin üstesinden kendisinin gelebileceğini ima etmektedir. Bununla birlikte, Zülfî'nin ifadelerine bakıldığında onun “hüzünler evinde” kaldığı ve uğradığı haset ve kıskançlık sonucu yüksek bir yere gelemediği görülmektedir.

4. ZÜLFİ'NİN ŞİİRLERİ

Mecmûada tespitlerimize göre şaire ait biri Farsça-Türkçe mülemma toplam **sekiz** gazel ile **bir** mütekerrir müseddes bulunmaktadır. Metinlerin başlığında derleyici tarafından bazen “Zülfî” bazen de “lehû” ibaresi kullanılarak şiirlerin Zülfî'ye aidiyetleri belirtilmiştir. İncelememizde Zülfî'nin şiirleri mecmûada geçtiği sırayla verilmiştir. Her şiirin başında öncelikle (derleyen tarafından yazılmışsa) şiirin üzerindeki başlık, şiirin geçtiği yaprak numarası ile şiirlerin nazım şekilleri ve birim sayıları belirtilmiştir. Şiirler tarafımızdan numaralandırılmış olup şairin mahlası koyu renkle gösterilmiştir. Şiirlerdeki Arapça veya Farsça ibareler ise eğik yazı/italik olarak yazılmıştır.

Yazmada derleyicinin imla tasarrufları, yazımı ve yazı stilinden ayrıca şahsımızdan kaynaklı okunamamış veya okumalarında şüphe duyulmuş bazı ifadeler de söz konusudur. Ayrıca aruz kalıbı ve anlamdan dolayı da farklı

okumasını gerçekleştirdiğimiz bölümler de bulunmaktadır. Bu durumdaki okumalar da eğik yazı/italik olarak gösterilmiş olup, ilgili yerde dipnot sistemi kullanılarak açıklamalarda bulunulmuştur.

Lehü 40b-41a, Mütekerrir Müseddes, 6 Bend

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Sen gibi kimse eyâ şüh cefākār olmaz
Kırpügi tır-i ecel gözleri seh̄hār olmaz
Kaşları kavş-i kazā gamzesi h̄ün-hār olmaz
Servsin serv gibi nāz ile reftār olmaz
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Nāzuña ben gibi ey şüh haridār olmaz²

Hāk-i pāk-i kademün dide-i ‘uşşāka kehel
Öyle her bī-başara görme bu kīmyāyı maḥal
Şeb-i hicrānuma tāb eyleyemez şem‘-i emel
Nāzır-ı rüyuñ olan dirdi ilā vakt-i rehel
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Ben gibi nāzuña ey şüh haridār olmaz

İtme pā-māl gam üftādeñi ey çār-ebrü
Aç ki kākül-girihün ‘ālemi tutsun bu bū
Bu ne hoş serv-i seh̄idür bu ne kadd-i dil-cū
Ki gören cān u gönüldeñ ider aña yāhū
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Ben gibi nāzuña ey şüh haridār olmaz

Ey büt-i ‘işve-gerim eyle kerem nāz itme
Kendiñe her har-ı lā-yefhemi dem-sāz itme
İltifāt-ı nigeḥ it bendeñe iğmāz itme
Çehre-sāy eyle beni pāyüñe i‘rāz itme
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Ben gibi nāzuña ey şüh haridār olmaz

² Mütekerrir beytin ikinci dizesi, ilk bendde “Nāzuña ben gibi ey şüh haridār olmaz” şeklinde yazılmış iken diğer bendlerin sonunda “Ben gibi nāzuña ey şüh haridār olmaz” olarak yazılmıştır. Ayrıca 3, 4 ve 5. bendlerin bu biriminin “güzelüm, dildār; nāzına, haridār” kelimeleri kâtip tarafından yazılmamıştır.

Kākülün büyına dil aldı şabādan haberi
 Yoğ imiş gülşen-i ‘ālemde bu büyüñ eseri
 Kāmetün serv-i sehī belki melāhat şeceri
 Dir ruḥ-ı ālūñe her kim ki iderse nazarı
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Ben gibi nāzuña ey şūḥ ḥarīdār olmaz

Çünkü ‘usret-keş olur bize selām eylemede
 Ğayra biñ luṭf ile mebzūl kelām eylemede³
Zülfinün şubhını hecrün gamı şām eylemede
 Dāne-i ḥālūñi ‘uṣṣākuña dām eylemede
Olmaz olmaz güzelüm sen gibi dil-dār olmaz
Ben gibi nāzuña ey şūḥ ḥarīdār olmaz

1) Lehū-41b, Gazel, 5 Beyit

Mefāilün Mefāilün Mefāilün Mefāilün

O çeşm-i ḥün-feşānuñ kim dem-i merdümle mest oldu
Cefā-yı ḥançer-i ḥübān görüp anı şikest oldu⁴

Ḥayāl-ı la‘l-i dilberle mey-āşām olmadan ey dil
 Senün elden gidüp şabruñ benüm cānum gūsist’oldı

Şeb-i hicrān benüm ḥālüm görüp rüy-ı teraḥḥumden
 Kadeḥ kan ağlayup elden düşüp sāgar şikest oldu

Sunup bir cūr‘a bend itdi dili āşüfte(y)i güyā
 O cām-ı dil-güşā ey dil bize cām-ı elest oldu

Dimiş şūḥ-ı kadeḥ-nüşum henī olsun aña vaşlum
 İçüp mey leblerüm **Zülfi** ne hoş bāde-perest oldu

2) Lehū-41b, Gazel, 5 Beyit

Mefülü Mefāilü Mefāilü Feülün

Gördüm leb-i meygünün meylüm müle düşdi
 Raḥm itdi sürāḥi gamuma gülgüle düşdi

Gördi ruḥ-ı āluñ dehen-i ḥokka-misālün
 Dil bülbüli ey gonce-dehen sen güle düşdi

³ Metinde “biñ luṭf ile ” üstü çizilmiş ve yerine “bâis yâ ne” ifadesi yazılmıştır.

⁴ “Cefā-yı ḥançer-i ḥübān” ibaresinde iki tefilenin altına “revāc-ı nāz-ı maḥbübān” ibaresi yazılmıştır.

Ben sen büt-i sîmîn-teni sevdüm meye düşdüm
Meyl-i dil-i bülbül aña reşkâ güle düşdi

Serv eyledigiçün revîş-i yâr ile baħsı
Şermende olup pây-ı hırâmı gile düşdi

Mest olmuş iken bir nice şi'r eylemiş inşâ
Efsûs ki bu **Zülfî**-i bî-dil dile düşdi

3) Li-Zülfî, 42a, Gazel, 5 Beyit

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Bul neşât ey dil irişdi yârdan da'vet saña
Bil ki iķbâl eyledi şimden gerü devlet saña

Pây-mâl-ı hâk-i pâk-i bâb-ı reşk-i tãrem ol
Kıl 'adû rağmına me'vâ *irdi çün fırsat* saña⁵

Nağd-i cãn-âlûde kıl bu şi're şun ger dirse kim
Dest-âvizün nedür ol şâhib-i 'izzet saña

Özr-hâh ol vaz'-ı nâ-hemvâr cürm-i qavlüne
Coşa baħr-ı luḡfi şâyed ide bir himmet saña

Eylese şâyeste-i luḡf-ı ḡitâb ol meh-likâ
Zülfiyâ bundan yeg olmaz *dünyede*⁶ ni'met saña

4) Lehû, 42a, Gazel, 5 Beyit

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Mîve-çîn-i naḡl-ı kãm itdi yine Yezdân bizi
Kâşîd-ı cãnân irişdi eyledi ḡandân bizi

Kâsd-ı şân-ı rif'at-ı bî-vâye kılmış luḡf idüp
Menziline da'vet itmiş ol meh-i tâbân bizi

Min ba'ad kıl âsitânın me'men-i dârü's-sürür
Bu revîşle bî-şek eyler fâyîķ-ı akrân bizi

⁵ Metinde "irdi çün fırsat" ifadesinin altına "virdi çün ruḡşat" ifadesi yazılmıştır. Her iki kullanım da aruz kalıbına ve anlama uygundur.

⁶ Kelime "dünyâ" şeklinde yazılmıştır. Kalıp gereği "dünye" şeklinde okunmalıdır.

Ol Hüdâ-yı müste'âna biñ senâ biñ biñ şükür
Ol şeh-i hûbâna kıldı bende-i fermân bizi

Varduğunda naqd-i cânuñ pâyine kılğil nişâr
Zülfîyâ çün da'vet itdi luţf idüp cânân bizi

5) Zülfî, 42b, Gazel, 5 Beyit

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

'Aqlum aldı yine bir nâz ile şîrâne bakış

Öyle pākîze revîş öyle dilîrâne bakış

Dil ü cân mülkini yağmâya virür kaç u gözi
Sineler çāk ider ol hañçer-i bürrâne bakış

Kalbi târîk olanuñ kalbini pür-nür eyler
Öyle şîrâne-nazar öyle münîrâne bakış

Dil ü divânemi her lahzada şahrâya şalur
Geh oña gâhi buña ol gehi seyrâne bakış

Zülfîyâ sâmi'a vü dîdesi dehrüñ hergiz
Görüp işitdügi yok aña nazîrâne bakış

6) Lehû, 42b, Gazel, 5 Beyit

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Hîç bir gül sen gül-i ra'nâ gibi ra'nâ degül

Hîç bülbül ben gibi şûrîde vü şeydâ degül

Hüsñ bâğında melâhat naħli bî-ħad bî-şümâr
Lîk sen serv-i sehî-teg birisi bâlâ degül

Şâhed-i devlet çok ammâ sen melek-sîmâ gibi
Halkı insân hulķı hünî gözleri şehlâ degül

Bülbüle gül baña sen gül-ruħ ki bâde dutmasaz
Mest olur bülbül velîkin ben gibi rüsvâ degül

Çün dimişsin nâz idüp ben **Zülfî(y)i** hîç tanımam
Bu bize 'ayn-ı vefâdur nâz u istîgnâ degül

7) Zülfî, 43a, Farsça-Türkçe Mülemmâ Gazel, 5 Beyit**Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün**

Çeşm-i şehläyet şehâ bu cism-i bîmârüm fedâ

Râh-ı rûh-efzâ lebet-râ cân-ı efkârüm fedâ

Behr-i ân çeşm ü lebet ‘ömrüm bâğı gülzârınuñ

Nergis ü berg-i güli çist bâğ u gülzârüm fedâ

Ger dilem nezd-i dü-çeşmet olmasa lâyıķ şehâ

Dih seget-râ bād ey şüh-ı sitem-kârüm fedâ

Ger nihādî ber-serem pâyet eyâ şüh-ı cihân

Mî-kuned budem berâyet cümle güftârüm fedâ

Zülfî *bî-hüde me-gû cân u göñlüni neyledün*

Kerde-em cevlân-künân çıķduķça dil-dârüm fedâ

8) Lehü, 43a, Gazel, 5 Beyit**Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün**

Varup ey nâme o şahuñ dut elin bûsesin al

Okusun diñle şabâyla baña gönder sesin al

Âmed (ü) şud ne imiş güleşene her demde şabâ

Mâ’il-i hoş-bü iseñ yâr başından fesin al

Hâb-ı nâzında bulursañ didüm ol sîm-teni⁷

Seg raķîb rağmına ķasd it ayağın müzesin al

Olsa bîdâr su’âl itse cevâbuñ ne olur

Kim didi ey dil-i dîvâne saña bûsesin al

Zülfînüñ *şi’ri hoş-âyende ise ey Çelebi*

Baş ķadem külbe-i aķzânına mecmü’asın al

⁷ Metinde “sîm ü teni” yazılıdır. “sîm-teni” ifadesi de kalıba uymakta, anlama uygun düşmektedir.

SONUÇ

Mecmûalar, birçok bilim dalına yardımcı olduğu gibi edebiyat tarihine farklı açılardan katkı sağlayan yazma eserler arasındadır. Mecmûalar arasında şiir mecmûalarının ayrı bir yeri vardır.

Derleme eser, eser seçkisi ve antoloji olarak da değerlendirilen şiir mecmûaları, edebiyat tarihine önemli katkılar sunar. Çeşitli sebeplerle adı kaynaklarda bulunmayan birçok şairin varlığı konusunda mecmûalar önemli birer kaynaktır. Ayrıca şiir örnekleri çok az bulunan veyahut bulunmayan şairlerin şiirlerine de mecmûalarda rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra şairlerin divanlarında bulunmayan birçok şiiri de bu tür eserlerde görülebilir. Klâsik Türk (Divan) edebiyatı geleneğinde eser vermiş şairlerden biri de Zülfî'dir; ama birincil edebiyat kaynaklarında şair hakkında bilgiye rastlanmaz. Birçok şair gibi Zülfî de şiir mecmûaları vasıtasıyla tanınabilmektedir. Şairin varsa başka eserleri veya şiirlerinin toplandığı divanı, gün yüzüne çıkmayı beklemektedir, ancak şu ana kadar şair hakkında sadece bir mecmûada net bir bilgiye rastlanmıştır. Bahse konu mecmûa Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Salonunda ASL 568, Mec 26 numarasıyla kayıtlanmıştır.

İncelemeye esas mecmûa dışında özellikle Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonunda bulunan üç mecmûada Zülfî adına kayıtlı bazı şiirlerin olduğu kütüphane kayıtlarında görülmektedir. Yaptığımız incelemeler sonucunda bu şiirlerin, bahsi geçen şair Zülfî veya aynı mahlaslı başka birine ait olmadıkları tespit edilmiştir. Yazma mecmûalardan birindeki kaydın esasında "Revnâki" adlı bir şaire ait olduğu görülmüştür. Bir diğer yazmadaki şiirin ise "Seher Abdal"a ait olduğu tespit edilmiştir. Diğer mecmûadaki "zülfî" ibaresinin ise şiirdeki eksik kelimenin daha sonra metnin üst tarafına eklenmesi sonucu bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet verdiği tespit edilmiştir.

Çalışmamıza esas mecmûada, *Zülfî*'nin **dokuz (9)** şiirine rastlanmıştır. Şiirlerden **sekiz (8)** tanesi gazeldir. Gazellerden biri Türkçe-Farsça mülemma bir şiirdir. Diğer **bir (1)** şiir ise son iki beyti tekrarlanmış bir müseddestir. Şair hakkında bilinenler bahse konu mecmûa eksenslidir. Hayatı, asıl adı veya nereli olduğuna dair elimizde net bir bilgi yoktur. Yazma eserdeki bilgilere bakıldığında şairin en geç 18. asırda yaşadığı söylenebilir. Zülfî'nin mecmûadaki şiirlerine bakıldığında onun bir divan oluşturacak kadar çok şiirinin olduğu hissedilmektedir. Şiir örneklerine bakıldığında Zülfî'nin akıcı bir üslup kullandığı sade söyleyişe özen gösterdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

AYDEMİR Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmûaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/3 Summer, s. 123-137.

ÇAPAN, Pervin (hzl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara: AKM Yay

GÖLPINARLI, Abdalbaki (2004), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap Kitapevi

KÖKSAL, M. Fatih (2011), “Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmûaları ve Kastamonulu İshâk-zâde Fevzi Mecmûası”, *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, s. 449-468.

KÖKSAL, M. Fatih (2012). “Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)” s. 409- 431, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 7 Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları.

KURNAZ, Cemal, Yaşar AYDEMİR. (2013). “Mecmûalara Sorulması Gereken Sorular” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1, Winter, p. 51-64, Ankara-Turkey.

MECMÛA, ASL 568, Mec 26. Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Yazma Eser Kütüphanesi

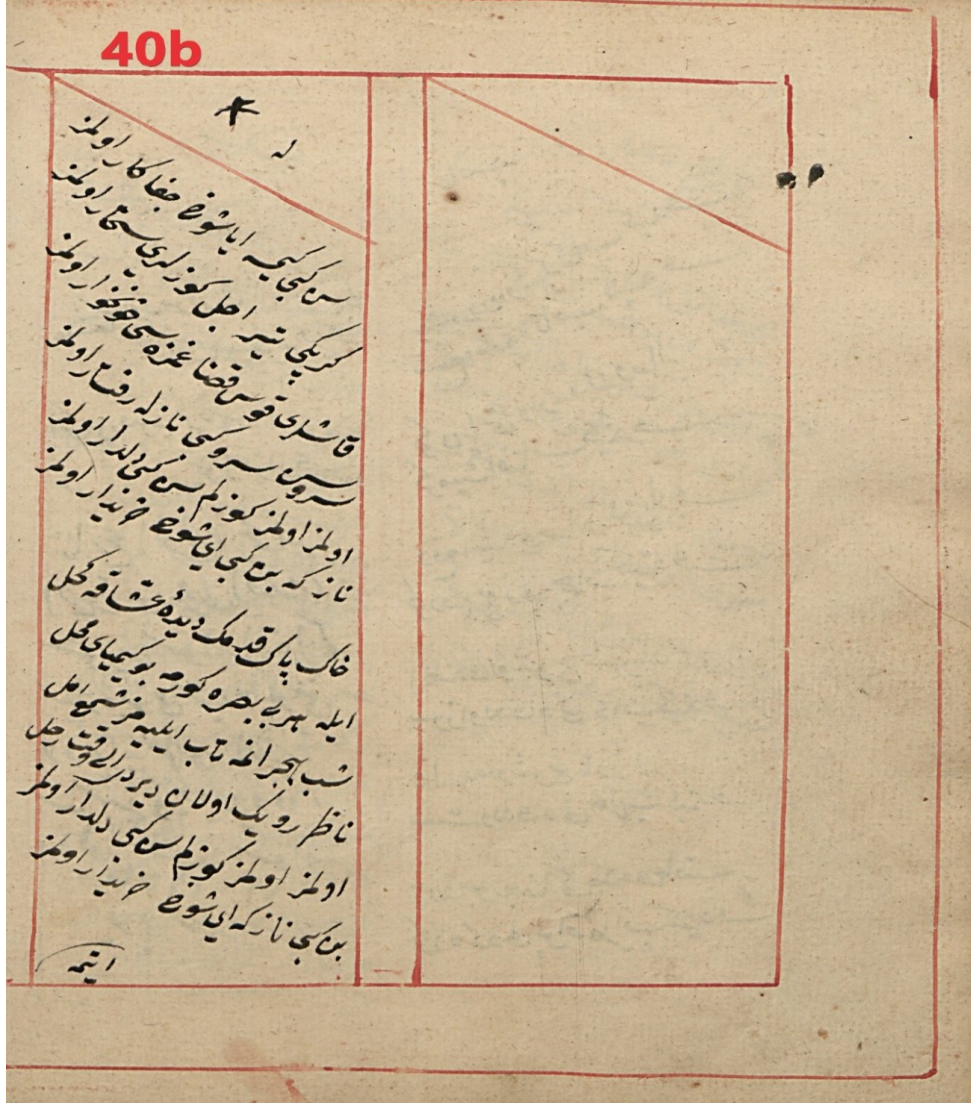
MECMÛA-İ EŞ'ÂR, 06 Mil Yz A 5791, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 18 yk.

MECMÛA-İ EŞ'ÂR, 06 Mil Yz A 4453/1, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 161 yk.

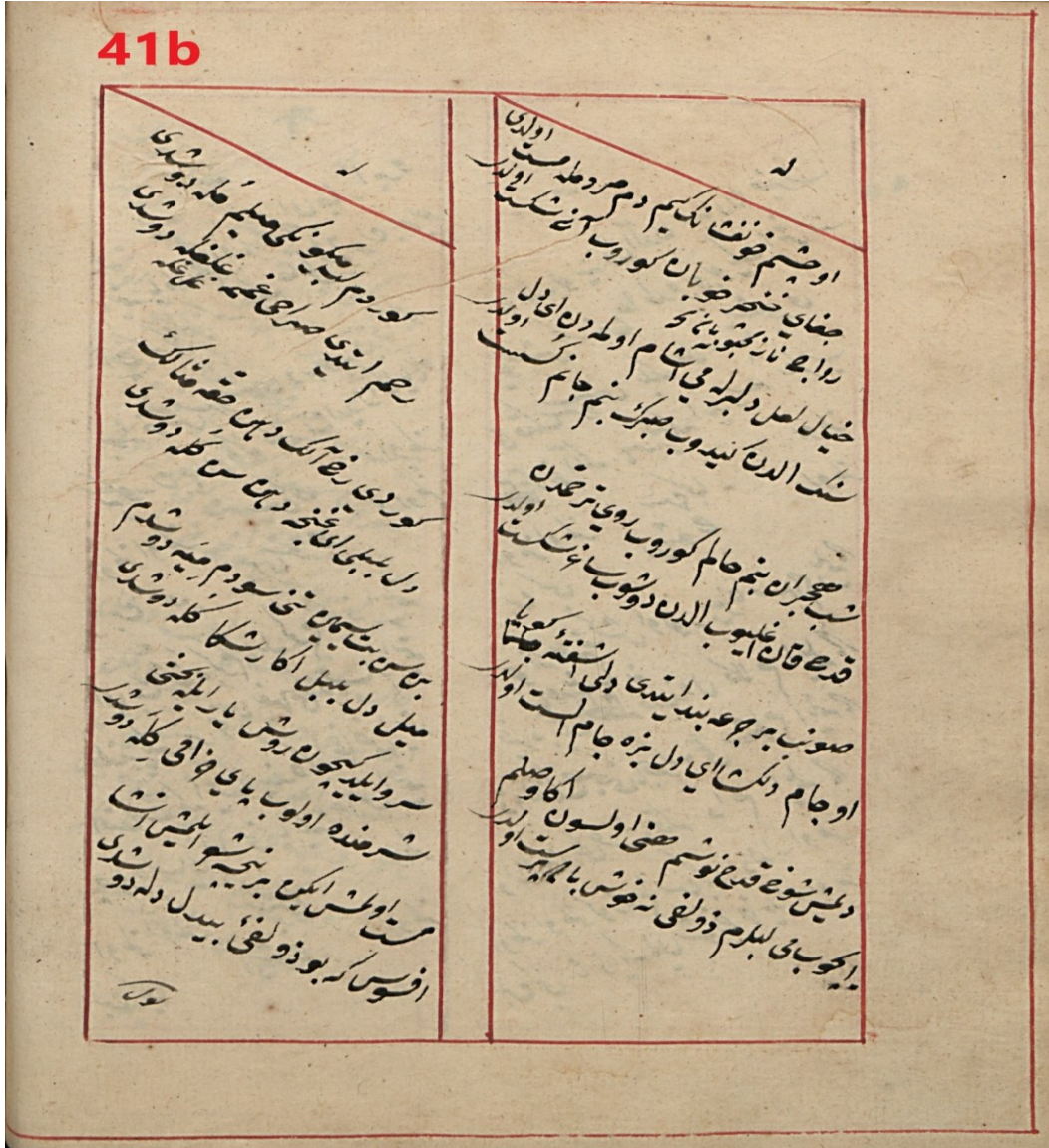
MECMÛA-İ FEVÂ'İD, 06 Mil Yz A 1361 Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 61 yk.

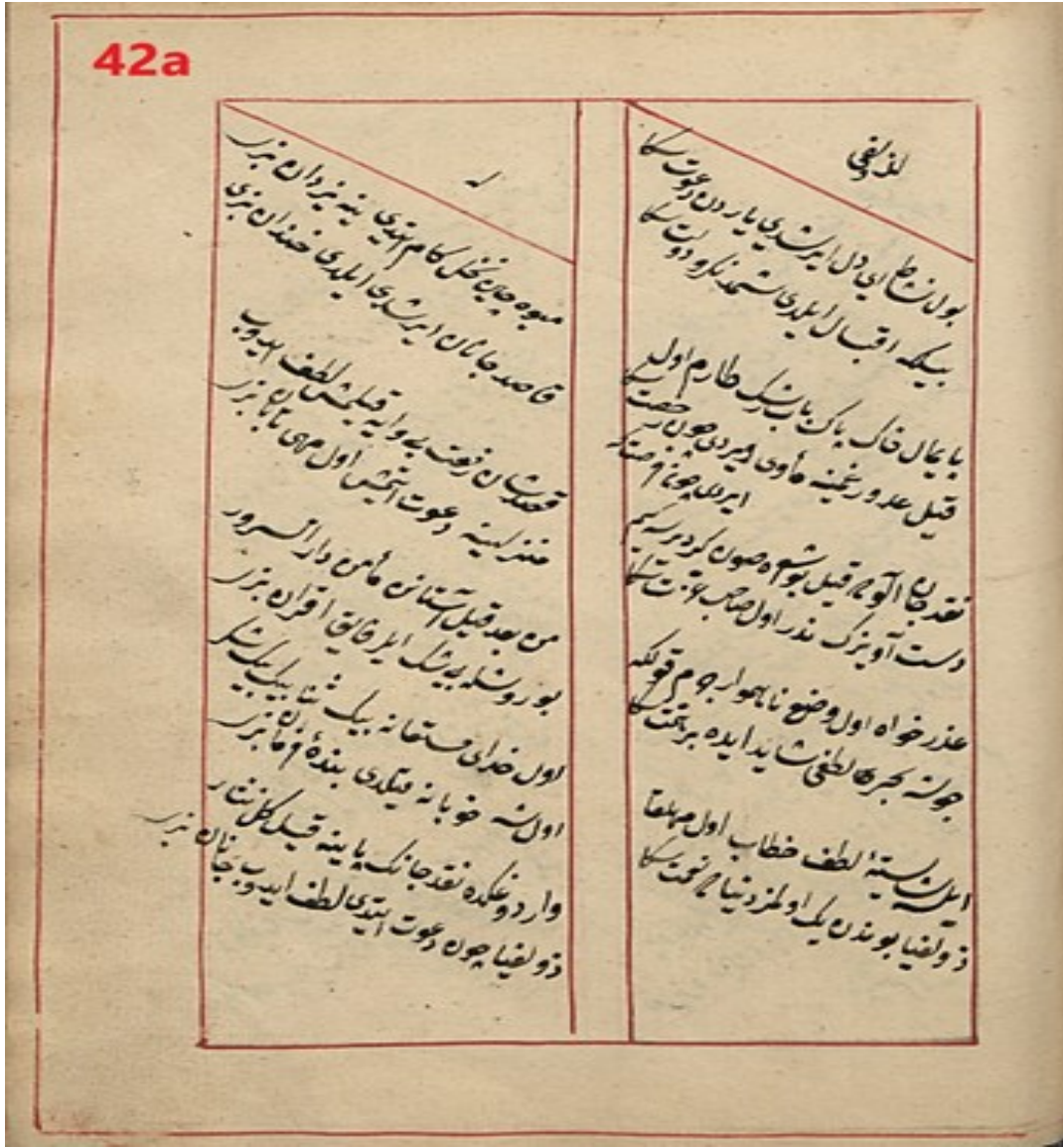
ÖZDEMİR Mehmet (2016), “Nûh B. Mustafa'nın Mecmûa-i Gazelliyyât'ı” *Journal of Turkish Language and Literature* Volume:2, Issue: 2, Spring (95-128)

EK: TIPKIBASIM

41b

42b

